Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MACIEJ SZPUNAR
της 12ης Απριλίου 2018 [1]

Υπόθεση C-335/17

Neli Valcheva
κατά
Γεωργίου Μπαμπαναράκη

[αίτηση του Varhoven kasatsionen sad
(Ανωτάτου Αναιρετικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε αστικές υποθέσεις – Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 – Πεδίο εφαρμογής – Έννοια του "δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας" – Εφαρμογή στους ανιόντες δευτέρου βαθμού»

I. Εισαγωγή

1. Μια γιαγιά αξιώνει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με τον εγγονό της. Εμπίπτει η έχουσα ως αντικείμενο μια τέτοια αγωγή διαφορά στον κανονισμό (ΕΚ) 2201/2003 [2]; Αυτό είναι, κατ' ουσίαν, το ερώτημα που θέτει το Varhoven kasatsionen sad (Ανώτατο Αναιρετικό Δικαστήριο, Βουλγαρία).

2. Η υπό κρίση υπόθεση παρέχει επομένως στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αποφανθεί, για πρώτη φορά, επί της εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003 σε αγωγή των παππούδων αφορώσα δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, προκειμένου να διευκρινιστεί αν το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθεί για τους όρους ασκήσεως του δικαιώματος αυτού πρέπει να προσδιορίζεται με βάση τον εν λόγω κανονισμό ή με βάση τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των κρατών μελών. Ο εν λόγω κανονισμός αναγνωρίζει τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων της συνήθους διαμονής του παιδιού, με βάση, ειδικότερα, το κριτήριο της εγγύτητας. Συνεπώς, σκοπός της αναλύσεως που ακολουθεί είναι ο προσδιορισμός του δικαστηρίου που έχει διεθνή δικαιοδοσία σε θέματα σχετικά με το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, ανεξάρτητα από ουσιαστικές εκτιμήσεις.

3. Τονίζω εξαρχής ότι η υπό κρίση υπόθεση πρέπει να εξεταστεί σε συνάρτηση με ένα θεμελιώδες ζήτημα: τη σημασία που έχει για το παιδί να διατηρεί προσωπικές σχέσεις με τους παππούδες του, στο μέτρο που οι σχέσεις αυτές δεν αντιβαίνουν στο συμφέρον του. Επομένως, ο κανονισμός 2201/2003 περί γονικής μέριμνας πρέπει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της αρχής της υπεροχής του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 Κανονισμός του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000 (ΕΕ 2003, L 338, σ. 1).

II. Το νομικό πλαίσιο

Α. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Ο Χάρτης

4. Κατά το άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), το οποίο επιγράφεται «Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής»:

«Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του.»

5. Το άρθρο 24, παράγραφος 2, του Χάρτη ορίζει ότι «[σ]ε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού».

2. Ο κανονισμός 2201/2003

6. Κατά την αιτιολογική σκέψη 2 του κανονισμού 2201/2003, «[τ]ο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε όρισε την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων ως ακρογωνιαίο λίθο για τη δημιουργία ενιαίου δικαστικού χώρου και απέδωσε χαρακτήρα προτεραιότητας στο δικαίωμα επικοινωνίας».

7. Κατά την αιτιολογική σκέψη 5 του κανονισμού αυτού, «[γ]ια να εξασφαλιστεί η ίση μεταχείριση όλων των παιδιών, ο παρών κανονισμός καλύπτει όλες τις αποφάσεις σε θέματα γονικής μέριμνας, περιλαμβανομένων των μέτρων προστασίας του παιδιού, ανεξάρτητα από οιαδήποτε σχέση με μια γαμική διαδικασία».

8. Η αιτιολογική σκέψη 12 του εν λόγω κανονισμού 2201/2003 ορίζει ότι «[ο]ι κανόνες αρμοδιότητας που θεσπίζονται δυνάμει του παρόντος κανονισμού περί γονικής μέριμνας επιλέγονται υπό το πρίσμα του συμφέροντος του παιδιού, ειδικότερα δε του κριτηρίου της εγγύτητας. Αυτό σημαίνει ότι κατά πρώτο λόγο θα πρέπει να είναι αρμόδια τα δικαστήρια του κράτους μέλους της συνήθους διαμονής του παιδιού, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις μεταβολής της διαμονής του παιδιού ή ύστερα από συμφωνία μεταξύ των δικαιούχων της γονικής μέριμνας».

9. Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003, το άρθρο 1 του κανονισμού αυτού ορίζει τα εξής:

«1. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου, σε αστικές υποθέσεις που αφορούν:

α) το διαζύγιο, το δικαστικό χωρισμό ή την ακύρωση του γάμου των συζύγων·

β) την ανάθεση, την άσκηση, την ανάθεση σε τρίτο, την ολική ή μερική αφαίρεση της γονικής μέριμνας.

2. Οι υποθέσεις που προβλέπονται στην παράγραφο 1 στοιχείο β), αφορούν ιδίως:

α) το δικαίωμα επιμέλειας και το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας·

[…]».

10. Όσον αφορά τους ορισμούς, το άρθρο 2 του κανονισμού αυτού ορίζει, στα σημεία 1, 7, 8, 9 και 10, τα εξής:

«1) Ο όρος "δικαστήριο" καλύπτει όλες τις αρχές των κρατών μελών που έχουν διεθνή δικαιοδοσία για τα ζητήματα που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού σύμφωνα με το άρθρο 1.

[…]

7) Ο όρος "γονική μέριμνα" περιλαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που παρέχονται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο με δικαστική απόφαση, απευθείας από τον νόμο ή με ισχύουσα συμφωνία όσον αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία του παιδιού. Ειδικότερα ο όρος περιλαμβάνει το δικαίωμα επιμέλειας και το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

8) Ο όρος "δικαιούχος γονικής μέριμνας" προσδιορίζει κάθε πρόσωπο που έχει τη γονική μέριμνα παιδιού.

9) Ο όρος "δικαίωμα επιμέλειας" περιλαμβάνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που αφορούν τη φροντίδα για το πρόσωπο του παιδιού, και ειδικότερα το δικαίωμα απόφασης καθορισμού του τόπου διαμονής του.

10) Ο όρος "δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας" περιλαμβάνει ιδίως το δικαίωμα μετακίνησης του παιδιού για ορισμένο χρονικό διάστημα σε τόπο άλλο από τον τόπο της συνήθους διαμονής του.»

11. Όσον αφορά τη γενική δικαιοδοσία, το άρθρο 8 του εν λόγω κανονισμού έχει ως εξής:

«1. Τα δικαστήρια κράτους μέλους έχουν δικαιοδοσία επί θεμάτων που αφορούν τη γονική μέριμνα παιδιού το οποίο έχει συνήθη διαμονή σε αυτό το κράτος μέλος κατά τη στιγμή της άσκησης της προσφυγής.

2. Η παράγραφος 1 δεν θίγει τις διατάξεις των άρθρων 9, 10 και 12.»

Β. Το βουλγαρικό δίκαιο

12. Όσον αφορά το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των συγγενών, το άρθρο 128 του Semeen kodets (οικογενειακού κώδικα) ορίζει τα εξής:

«1 Ο παππούς και η γιαγιά μπορούν να ζητήσουν από το Rayonen sad (τοπικό δικαστήριο, Βουλγαρία) του εκάστοτε τόπου κατοικίας του παιδιού να διατάξει μέτρα προσωπικής επικοινωνίας μαζί του, εφόσον τούτο είναι προς το συμφέρον του παιδιού. Το ίδιο δικαίωμα έχει και το παιδί.

2 Το δικαστήριο εφαρμόζει αναλόγως το άρθρο 59, παράγραφοι 8 και 9.

3 Αν ο γονέας αδυνατεί προσωρινά, λόγω απουσίας ή ασθένειας, να ασκήσει το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας που του έχει χορηγήσει το δικαστήριο, το δικαίωμα αυτό μπορούν να ασκήσουν η γιαγιά και ο παππούς του παιδιού.»

13. Ο Zakon za litsata i semeystvoto (νόμος περί των προσώπων και της οικογένειας) (*DV* αριθ. 182, της 9ης Αυγούστου 1949, κατά την τροποποιηθείσα εκδοχή του που δημοσιεύθηκε στο *DV* αριθ. 120, της 29ης Δεκεμβρίου 2002) ορίζει, στο άρθρο 4, τα εξής:

«Οι έχοντες συμπληρώσει το 14ο αλλά όχι το 18ο έτος της ηλικίας τους είναι έφηβοι ανήλικοι.

Μπορούν να επιχειρούν δικαιοπραξίες μόνο με τη συναίνεση των γονέων ή των κηδεμόνων τους· ωστόσο, μπορούν να διενεργούν μόνοι τους απλές τρέχουσες συναλλαγές για την αντιμετώπιση των αναγκών τους και να διαθέτουν ελεύθερα ό,τι κερδίζουν από την εργασία τους.»

III. Τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, το προδικαστικό ερώτημα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

14. Η Neli Valcheva είναι μητέρα της Mariana Koleva και γιαγιά του Χρήστου Μπαμπαναράκη, ο οποίος γεννήθηκε στις 8 Απριλίου 2002 από τον γάμο της M. Koleva με τον Γεώργιο Μπαμπαναράκη. Ο γάμος αυτός λύθηκε με απόφαση ελληνικού δικαστηρίου, το οποίο ανέθεσε την επιμέλεια του Χ. Μπαμπαναράκη στον πατέρα του. Το ελληνικό δικαστήριο καθόρισε και τους όρους ασκήσεως του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας της μητέρας με το τέκνο της, με διαδικτυακές και τηλεφωνικές επαφές καθώς και με προσωπικές συναντήσεις στην Ελλάδα, διάρκειας ορισμένων ωρών, μία φορά τον μήνα.

15. Η N. Valcheva, υποστηρίζοντας ότι αδυνατεί να διατηρήσει ποιοτική επαφή με τον εγγονό της και ότι έχει ζητήσει συναφώς την υποστήριξη των ελληνικών αρχών χωρίς όμως αποτέλεσμα, ζήτησε από το Rayonen sad (τοπικό δικαστήριο), με βάση το άρθρο 128 του οικογενειακού κώδικα, να καθορίσει τους όρους ασκήσεως του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας της με τον ανήλικο εγγονό της. Ζήτησε να της επιτραπεί να βλέπει το παιδί τακτικά ένα Σαββατοκύριακο τον μήνα και να το φιλοξενεί για δύο ή τρεις εβδομάδες κατά τις διακοπές του, δύο φορές τον χρόνο.

16. Το Rayonen sad (τοπικό δικαστήριο) έκρινε ότι δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσει την αγωγή της N. Valcheva. Το Okrazhen sad de Burgas (περιφερειακό δικαστήριο του Burgas, Βουλγαρία), δικάζοντας κατ' έφεση, επικύρωσε το διατακτικό της πρωτόδικης αποφάσεως βασιζόμενο στον κανονισμό 2201/2003. Έκρινε ότι ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή σε υποθέσεις που αφορούν το δικαίωμα του παιδιού για προσωπική επικοινωνία με τον ευρύτερο οικογενειακό του κύκλο, συμπεριλαμβανομένων των παππούδων, και ότι, με βάση το άρθρο 8 του κανονισμού αυτού, διεθνή δικαιοδοσία έχουν τα δικαστήρια του κράτους μέλους της συνήθους διαμονής του παιδιού κατά τον χρόνο ασκήσεως της αγωγής, δηλαδή τα ελληνικά δικαστήρια.

17. Η N. Valcheva άσκησε αναίρεση ενώπιον του Varhoven kasatsionen sad (Ανωτάτου Αναιρετικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία). Το δικαστήριο αυτό επισημαίνει ότι συμμερίζεται κατ' αρχήν τη θέση του εφετείου, προσθέτει όμως ότι, προκειμένου να προσδιοριστεί το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία, είναι ουσιώδες να διευκρινιστεί αν ο κανονισμός 2201/2003 έχει εφαρμογή στο δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων.

18. Υπό αυτές τις συνθήκες, το Varhoven kasatsionen sad (Ανώτατο Αναιρετικό Δικαστήριο), με απόφαση της 29ης Μαΐου 2017, η οποία περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 6 Ιουνίου 2017, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο τα ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει ο διαλαμβανόμενος στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', και στο άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 όρος "δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας" την έννοια ότι αφορά όχι μόνο την προσωπική επικοινωνία μεταξύ των γονέων και του παιδιού, αλλά και την προσωπική επικοινωνία με άλλους συγγενείς εκτός των γονέων, και συγκεκριμένα με τον παππού και τη γιαγιά;»

19. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως κοινοποιήθηκε στα ενδιαφερόμενα μέρη στις 6 Ιουλίου 2017. Στις 15 Σεπτεμβρίου 2017, η αίτηση αυτή κοινοποιήθηκε εκ νέου στον αναιρεσίβλητο της κύριας δίκης. Για την κατάθεση γραπτών παρατηρήσεων χορηγήθηκε στα ενδιαφερόμενα μέρη προθεσμία που έληγε μεταξύ της 18ης Σεπτεμβρίου και της 4ης Δεκεμβρίου 2017. Με την ανωτέρω κοινοποίηση, το αιτούν δικαστήριο και τα ενδιαφερόμενα μέρη ενημερώθηκαν ότι το Δικαστήριο αποφάσισε την κατά προτεραιότητα εκδίκαση της παρούσας αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, με βάση το άρθρο 53, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

20. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η Τσεχική Δημοκρατία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ελλείψει σχετικού αιτήματος των ενδιαφερομένων, το Δικαστήριο αποφάσισε να μην διεξαχθεί επ' ακροατηρίου συζήτηση.

IV. Ανάλυση

21. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η N. Valcheva, Βουλγάρα υπήκοος, είναι γιαγιά, από την πλευρά της μητέρας, ανήλικου παιδιού που γεννήθηκε στις 8 Απριλίου 2002[3]. Μετά τη λύση του γάμου των γονέων του, το παιδί έχει τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα μαζί με τον πατέρα του, Έλληνα υπήκοο. Η γιαγιά επιθυμεί να της χορηγηθεί δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με τον εγγονό της.

22. Ωστόσο, εφόσον η επιμέλεια του παιδιού ανατέθηκε στον πατέρα, ενώ η μητέρα διαθέτει μόνο δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, όπως προκύπτει από τις πληροφορίες που παρέχει το αιτούν δικαστήριο, ανακύπτει το ερώτημα αν ο παππούς που επιθυμεί προσωπική σχέση με το εγγόνι του μπορεί να επικαλεστεί τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας του κανονισμού 2201/2003 προκειμένου να αξιώσει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

A. Γενικές παρατηρήσεις

23. Πριν εξετάσω το προδικαστικό ερώτημα, κρίνω σκόπιμο να διατυπώσω ορισμένες γενικές σκέψεις προκειμένου να προσδιοριστεί το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται ο κανονισμός 2201/2003. Οι σκέψεις αυτές αφορούν την επίδραση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στις αρμοδιότητες της Ένωσης στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο του εν λόγω κανονισμού και την υπεροχή του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού.

1. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο

24. Έχουν παρέλθει σχεδόν 20 χρόνια από τη δημοσίευση της εισηγητικής εκθέσεως σχετικά με τη Σύμβαση των Βρυξελλών της 28ης Μαΐου 1998[4]. Η έκθεση αυτή υπογράμμιζε, ορθώς, την ανάγκη αντιμετωπίσεως των προβλημάτων που ανακύπτουν στο οικογενειακό δίκαιο σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Πράγματι, τη δεκαετία του 1990, το ζήτημα της «κοινοτικοποιήσεως» του ιδιωτικού δικαίου κατείχε εξέχουσα θέση στα ακαδημαϊκά προγράμματα, στα ερευνητικά σχέδια και

3 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι το βουλγαρικό δίκαιο διακρίνει μεταξύ των «ανηλίκων» κάτω των 14 ετών («maloletni») και των «ανηλίκων» μεταξύ 14 και 18 ετών («nepalnoletni», κατά κυριολεξία «μη ενηλίκων», οι οποίοι έχουν περιορισμένη ικανότητα για δικαιοπραξία). Συναφώς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο κανονισμός 2201/2003 έχει εφαρμογή σε όλα τα «παιδιά», αδιακρίτως και χωρίς καθορισμό ηλικιακού ορίου. Κατά τη θεωρία, «[λ]αμβανομένης υπόψη της σιωπής αυτής, και ελλείψει αυτοτελούς κοινοτικού ορισμού της έννοιας του "παιδιού", το ζήτημα μέχρι ποια ηλικία θεωρείται κάποιος παιδί επιλύεται από τα εθνικά δίκαια», βλ. Corneloup, S., «Les règles de compétence relatives à la responsabilité parentale», *Le nouveau droit communautaire du divorce et de la responsabilité parentale*, actes du colloque organisé les 7 et 8 avril 2005 par le Centre de droit de la famille de l'université Lyon III, Dalloz, 2005, σ. 69 έως 84.

4 Πράξη του Συμβουλίου, της 28ης Μαΐου 1998, για την κατάρτιση, βάσει του άρθρου K.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, της σύμβασης σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές (ΕΕ 1998, C 221, σ. 1, στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών). Εισηγητική έκθεση της σύμβασης που καταρτίστηκε βάσει του άρθρου K.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές, την οποία συνέταξε η Alegría Borrás, καθηγήτρια ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης (ΕΕ 1998, C 221, σ. 27, στο εξής: έκθεση Borrás).

στις πανεπιστημιακές διαλέξεις[5]. Στο πλαίσιο των μαθημάτων της Ακαδημίας Διεθνούς Δικαίου της Χάγης[6], δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στα πορίσματα του σχετικού διαλόγου καθώς και στα πορίσματα του προβληματισμού σχετικά με την επίδραση των «κοινοτικών» κανόνων στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο και τις συνέπειες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην ανάπτυξη του δικαίου αυτού.

25. Προέκυπτε, μεταξύ άλλων, ότι η εξέλιξη της Ένωσης και των σκοπών της είχε πραγματικό αντίκτυπο επί των ενωσιακών αρμοδιοτήτων στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Ειδικότερα, η σημασία του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, η οποία σε πρώτο στάδιο ήταν πολύ περιορισμένη λαμβανομένου υπόψη του αρχικού σκοπού που συνίστατο στη δημιουργία κοινής αγοράς, εμπλουτίστηκε στη συνέχεια με την εισαγωγή ενός δεύτερου σκοπού, δηλαδή της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, χάρη στον οποίο η Ένωση μπόρεσε να υπερβεί τα όρια της αμιγώς οικονομικής ολοκλήρωσης και να προσανατολιστεί στη δημιουργία μιας Ευρώπης των πολιτών[7]. Επιπλέον, μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, ένας τρίτος σκοπός συνέβαλε στην πρόοδο του ευρωπαϊκού εγχειρήματος: πρόκειται για την κατοχύρωση ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης ο οποίος εγγυάται την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, οριοθετώντας την αυξανόμενη κινητικότητα των πολιτών και δίνοντας πραγματικό περιεχόμενο στην ευρωπαϊκή ιθαγένεια[8], ιδίως μέσω του δικαιώματος προσβάσεως στη δικαιοσύνη[9]. Κατά τη γνώμη μου, είναι προφανές ότι το δικαίωμα αυτό, κρίσιμο για την εφαρμογή άλλων διαδικαστικών και θεμελιωδών δικαιωμάτων, είναι ουσιώδες προκειμένου η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης να αποκτήσει πραγματικό χαρακτήρα για τους πολίτες της Ένωσης και να καταστεί δυνατή η επίτευξη «γρήγορων και χειροπιαστών αποτελεσμάτων» σε τομείς όπως η αναγνώριση και εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων[10].

26. Αυτό είναι το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται, εν γένει, οι κανόνες του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και, ειδικότερα, οι κανόνες του κανονισμού 2201/2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε διαφορές γονικής μέριμνας.

2. Η εξέλιξη της κοινωνίας και ο κανονισμός 2201/2003

27. Επίσης, θέλω να αναφερθώ στον αντίκτυπο που οι μεταλλάξεις που γνώρισε η κοινωνία τις τελευταίες δεκαετίες είχαν επί του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας της Ένωσης σε θέματα γονικής μέριμνας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα προσδιοριστεί καλύτερα το πλαίσιο του κανονισμού 2201/2003, ενόψει της εξετάσεως του ερωτήματος που τέθηκε από το αιτούν δικαστήριο.

5 Βλ., μεταξύ άλλων, von Hoffman, B. (επιμ.), *European Private International Law*, Nijmegen, 1998, σ. 13 έως 37· Kohler, Ch., «Interrogations sur les sources du droit international privé après le Traité d'Amsterdam», *Revue critique de droit international privé européen*, 1999, nº 1, σ. 1.

6 Βλ., μεταξύ άλλων, Struycken, A. V. M., «Les conséquences de l'intégration européenne sur le développement du droit international privé», *Recueil des cours*, τόμος 232, 1992, σ. 256 έως 383· Fallon, M., «Les conflits de lois et de juridictions dans un espace économique intégré. L'expérience de la Communauté européenne», *Recueil des cours*, τόμος 253, 1995, σ. 9 έως 290, και Borrás, A., «Le droit international privé communautaire: réalités, problèmes et perspectives d'avenir», *Recueil de cours*, τόμος 317, 2005, σ. 313 έως 516.

7 Βλ., υπό την έννοια αυτή, Borrás, A., όπ.π., σ. 333 έως 369. Βλ., επίσης, έκθεση Borrás, σ. 28: «Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, υπήρξε, κατ' αρχάς, κυρίως οικονομική και, για το λόγο αυτό, οι σχετικές νομικές ρυθμίσεις υπηρετούσαν την ολοκλήρωση αυτή. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή έχει αλλάξει ουσιαστικά κατά τα τελευταία έτη και σήμερα η εν λόγω ολοκλήρωση δεν είναι μόνο οικονομική αλλά επηρεάζει όλο και περισσότερο και όλο πιο ουσιαστικά τη ζωή του ευρωπαίου πολίτη […]».

8 Η αιτιολογική σκέψη 1 του κανονισμού 2201/2003 υπενθυμίζει τον εν λόγω σκοπό της Ένωσης ως εξής: «η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει θέσει ως στόχο τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων».

9 Όσον αφορά την πρόσβαση των παιδιών στη δικαιοσύνη, και ιδίως το δικαίωμα των παιδιών να διατηρούν επαφές και με τους δύο γονείς επί διασυνοριακών διαφορών, η οδηγία σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη είναι ιδιαιτέρως σημαντική. Οδηγία 2003/8/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιανουαρίου 2003, για βελτίωση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη επί διασυνοριακών διαφορών μέσω της θέσπισης στοιχειωδών κοινών κανόνων σχετικά με το ευεργέτημα πενίας στις διαφορές αυτές (ΕΕ 2003, L 26, σ. 41).

10 Βλ., υπό την έννοια αυτή, Borrás, A., όπ.π., σ. 369. Βλ., επίσης, Lagarde, P., «En guise de synthèse», *Quelle architecture pour un code européen de droit international privé*, Fallon, M., Lagarde, P., και Poillot-Peruzzetto, S. (επιμ.), Peter Lang, 2011, σ. 365 έως 388, σ. 366: «[α]πό τη σκοπιά του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, αυτό σημαίνει ότι ο σχεδιαζόμενος κώδικας δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο σε κανόνες που εγγυώνται την άσκηση των τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών της ιδρυτικής Συνθήκης στον οικονομικό τομέα. Πρέπει να διασφαλίζει στον Ευρωπαίο πολίτη όχι μόνο την ελεύθερη κυκλοφορία εντός της Ένωσης για τις ανάγκες της οικονομικής του δραστηριότητας, αλλά και πλήρεις εγγυήσεις ασφάλειας και δικαιοσύνης κατά τη μετακίνησή του εντός της Ένωσης, ανεξάρτητα από τον λόγο της μετακινήσεως αυτής».

28. Όσον αφορά, πρώτον, τις κοινωνικές μεταλλάξεις εντός της Ένωσης (και, εν γένει, τις μεταλλάξεις της δυτικής κοινωνίας), παρατηρώ, αφενός, ότι οι οικονομικές μεταβολές που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση προκάλεσαν ριζικές αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις, με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, το φαινόμενο της διαστάσεως του τόπου συνήθους διαμονής και του τόπου εργασίας. Για μερίδα των πολιτών της Ένωσης, το να διαμένουν σε ένα κράτος μέλος και να εργάζονται σε άλλο κράτος μέλος κατέστη σύνηθες. Ωστόσο, η περίπτωση των πολιτών που διαμένουν σε ένα κράτος μέλος και μετακινούνται σε τρίτη χώρα για λογαριασμό εταιρίας εγκατεστημένης σε άλλο κράτος μέλος είναι πιο πολύπλοκη. Οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν σημαντικά επίσης την οικογενειακή ζωή των πολιτών της Ένωσης.

29. Αφετέρου, σε κοινωνικο-πολιτισμικό επίπεδο, ο τρόπος ζωής των πολιτών γνωρίζει εξίσου ριζικές μεταβολές. Πρόκειται, για παράδειγμα, για το φαινόμενο των οικογενειών τα μέλη των οποίων (γονείς και παιδιά) έχουν διπλή ιθαγένεια ή διαφορετικές ιθαγένειες (το οποίο συνδέεται στενά με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και, γενικότερα, με την παγκοσμιοποίηση), για την ποικιλία των μορφών ενώσεως και κοινής ζωής πέραν του γάμου, και ιδίως το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης, για τις νέες μορφές οικογενειακών δομών, και ιδίως τις μονογονεϊκές οικογένειες, τις ανασυσταθείσες οικογένειες ή τις οικογένειες ομόφυλων ζευγαριών, καθώς και για τις νέες μορφές γονεϊκότητας, είτε παιδιών από προηγούμενη σχέση είτε παιδιών που έχουν γεννηθεί με ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή είτε υιοθετημένων παιδιών. Επομένως, η ποικιλομορφία των οικογενειακών δομών είναι πραγματικό δεδομένο στη σύγχρονη κοινωνία. Ορισμένα από τα φαινόμενα αυτά δεν είναι στην πραγματικότητα νέα, αλλά, από τη δεκαετία του 1960, οι μεταβολές εντάθηκαν και αναπτύχθηκαν εκθετικά. Οι εν λόγω οικονομικές και κοινωνικο-πολιτισμικές αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν τη ζωή των πολιτών πολλαπλώς και με έντονο ρυθμό, υπαγορεύουν ενίοτε την αναθεώρηση των παραδοχών στις οποίες βασίζονται τα νομικά συστήματα καθώς και την αναθεώρηση του περιεχομένου των κανόνων τους, ενώ επιβάλλουν την προσαρμογή του δικαίου, και ιδίως του δικαίου της Ένωσης (συμπεριλαμβανομένου του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου).

30. Δεύτερον, όσον αφορά ειδικότερα τον αντίκτυπο της κοινωνικής εξελίξεως στον κανονισμό 2201/2003, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, ως προς τις διαφορές που αφορούν τα παιδιά, το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού έχει επεκταθεί σημαντικά σε σύγκριση με τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1998[11] και τον κανονισμό 1347/2000[12]. Ειδικότερα, ενώ ο κανονισμός 1347/2000 κάλυπτε αποκλειστικά τις πολιτικές δίκες που αφορούν τη γονική μέριμνα επί των κοινών τέκνων των συζύγων συνεπεία των δικών σχετικά με τη λύση (διαζύγιο και ακύρωση) του γάμου ή τον δικαστικό χωρισμό[13], ο κανονισμός 2201/2003 καταλαμβάνει πλέον, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου, «το σύνολο των διαφορών» που αφορούν τη γονική μέριμνα. Πράγματι, προκειμένου να εξασφαλίσει την ισότητα «όλων των παιδιών» αδιακρίτως, ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή στην περίπτωση των παιδιών από προηγούμενη σχέση και των παιδιών εκτός γάμου, είτε η γονική μέριμνα ασκείται από τους γονείς είτε από τρίτον, ενώ λαμβάνει υπόψη επίσης τις ανασυσταθείσες οικογένειες.

11 Η Σύμβαση αυτή δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ, διότι αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό (ΕΚ) 1347/2000 του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 2000, περί της διεθνούς δικαιοδοσίας, αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας έναντι των κοινών τέκνων των συζύγων (ΕΕ 2000, L 160, σ. 19), κατόπιν της «κοινοτικοποιήσεως» της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις ως συνέπειας της μεταφοράς του σχετικού κεφαλαίου του πρώην τρίτου πυλώνα στον πρώτο πυλώνα (τρίτο μέρος, τίτλος IV, της Συνθήκης ΕΚ), με τη θέση σε ισχύ, την 1η Μαΐου 1999, της Συνθήκης του Άμστερνταμ.

12 Ο κανονισμός 1347/2000, ήδη από την έκδοσή του, θεωρήθηκε ότι είχε πολύ περιορισμένο πεδίο εφαρμογής. Για τις θετικές και τις αρνητικές πλευρές του κανονισμού αυτού, βλ. Borrás, A., «Le règlement nº 1347/2000 sur la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs», *Petites affiches*, 2002, nº 248, σ. 12. Η «χαοτική και αλλεπάλληλη διαδοχή νομοθετημάτων μόνο στον τομέα της διαστάσεως μεταξύ εγγάμων και της γονικής μέριμνας» εξηγείται, ιδίως, από την ποικιλία των εθνικών παραδόσεων, οι οποίες είναι πιο έντονες και πιο ευαίσθητες από ό,τι στον τομέα των περιουσιακών θεμάτων, βλ. Ancel, B., και Muir Watt, H., «L'intérêt supérieur de l'enfant dans le concert des juridictions: le règlement Bruxelles II bis», *Revue critique de droit international privé*, 2005, nº 94 (4), σ. 569 έως 586.

13 Με άλλα λόγια, ο κανονισμός 1347/2000 δεν εφαρμοζόταν στα παιδιά που είχαν γεννηθεί εκτός του γάμου σε κρίση ούτε για την προστασία των παιδιών του ζευγαριού σε άλλες περιπτώσεις πέραν της κρίσης του γάμου. Borrás, A., όπ.π., σ. 12. Σχετικά με τον κανονισμό 1347/2000, βλ., ιδίως, Gaudemet-Tallon, H., «Le règlement nº 1347/2000 […]», *Journal de droit international*, 2001, σ. 381.

31. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες του νομοθέτη της Ένωσης για την προσαρμογή της σχετικής με τη γονική μέριμνα νομοθεσίας στις κοινωνικές εξελίξεις, ο ρυθμός αυτών των τελευταίων είναι πολύ ταχύτερος από ό,τι η διαδικασία της νομοθετικής προσαρμογής, ενώ είναι προφανές ότι εξακολουθούν να υφίστανται «γκρίζες ζώνες», οι οποίες δεν βρίσκουν ρητή απάντηση στη νομοθεσία. Η υπόθεση της κύριας δίκης αποτελεί παράδειγμα για αυτές τις γκρίζες ζώνες που έχουν δημιουργήσει οι κοινωνικές εξελίξεις, ιδίως όσον αφορά τις προσωπικές σχέσεις του παιδιού με άλλα πρόσωπα, με τα οποία αυτό συνδέεται με νομικούς ή πραγματικούς «οικογενειακούς» δεσμούς (όπως ο πρώην σύζυγος ενός εκ των γονέων, τα αδέλφια του παιδιού, οι παππούδες ή ο σύντροφος γονέα που είναι δικαιούχος της γονικής μέριμνας). Οι εν λόγω γκρίζες ζώνες ενδέχεται να προκαλέσουν αβεβαιότητα, ενίοτε παράδοξη, ως προς το αν υφίσταται δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας άλλων προσώπων πέραν των γονέων, εν προκειμένω των παππούδων.

32. Όσον αφορά συγκεκριμένα τους παππούδες, δεν είναι παράδοξη αυτή η αβεβαιότητα αν αναλογιστεί κανείς ότι, κατ' αρχήν και υπό την επιφύλαξη του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, η προσωπική σχέση μεταξύ των παππούδων και των εγγονιών τους, ιδίως σε μια κοινωνία διαρκώς εξελισσόμενη, εξακολουθεί να αποτελεί ουσιώδη πηγή σταθερότητας για τα παιδιά και σημαντικό παράγοντα του διαγενεακού δεσμού, στοιχεία που συμβάλλουν αναμφισβήτητα στη διαμόρφωση της ίδιας της ταυτότητας των παιδιών;

3. Η αρχή της υπεροχής του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού

33. Ολοκληρώνοντας τις γενικές παρατηρήσεις μου, οφείλω να αναφερθώ στη σημαντικότερη αρχή του κανονισμού 2201/2003: την υπεροχή του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού.

34. Η αρχή αυτή είναι μία από τις αρχές που διαπνέουν την έννομη τάξη της Ένωσης [14]. Συναφώς, όλα τα κράτη μέλη έχουν κυρώσει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού [15] και, επιπλέον, το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει ότι η Σύμβαση αυτή δεσμεύει όλα τα κράτη μέλη και συγκαταλέγεται μεταξύ των διεθνών πράξεων περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου τις οποίες το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη για την εφαρμογή των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης [16]. Αφετέρου, το άρθρο 3, παράγραφος 3, ΣΕΕ προβλέπει ότι η «Ένωση εγκαθιδρύει εσωτερική αγορά», ενώ στη συνέχεια ορίζει ότι η Ένωση «προωθεί [τη] […] δικαιοσύνη […], την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού» [17].

35. Όσον αφορά τον κανονισμό 2201/2003, αυτός θεμελιώνεται στην αρχή της υπεροχής του συμφέροντος του παιδιού και στον σεβασμό των δικαιωμάτων του. Ειδικότερα, η αιτιολογική του σκέψη 33 αναφέρει ότι ο κανονισμός αυτός επιδιώκει, ιδιαίτερα, να εξασφαλίσει την πλήρη τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού, όπως αναγνωρίζεται στο άρθρο 24 του Χάρτη. Το άρθρο αυτό αναγνωρίζει τα παιδιά ως αυτοτελείς και αυτόνομους κατόχους δικαιωμάτων, ενώ αποδίδει πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού όσον αφορά τις δημόσιες αρχές και τους ιδιωτικούς οργανισμούς [18]. Συναφώς, πρέπει να μνημονευθεί επίσης το άρθρο 7 του Χάρτη, σχετικά με την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

14 Για παρουσίαση του κεκτημένου της Ένωσης όσον αφορά τα δικαιώματα του παιδιού, βλ. Ευρωπαϊκή Ένωση, ΓΔ Δικαιοσύνης, *EU acquis and policy documents on the rights of the child*, Δεκέμβριος 2015, σ. 1 έως 83. Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση Chavez-Vilchez κ.λπ. (C-133/15, EU:C:2016:659, σημείο 42).

15 Σύμβαση που συνήφθη στη Νέα Υόρκη στις 20 Νοεμβρίου 1989. Το άρθρο της 3, παράγραφος 1, προβλέπει ότι «[σ]ε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού».

16 Βλ. απόφαση της 27ης Ιουνίου 2006, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (C-540/03, EU:C:2006:429, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

17 Επίσης, η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού αποτελεί σημαντική πτυχή της εξωτερικής πολιτικής της Ένωσης. Βλ. άρθρο 3, παράγραφος 5, ΣΕΕ.

18 Το άρθρο 24 του Χάρτη κατοχυρώνει τρεις θεμελιώδεις αρχές των δικαιωμάτων του παιδιού: το δικαίωμά τους να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητά τους (άρθρο 24, παράγραφος 1), το δικαίωμα, σε όλες τις πράξεις που τα αφορούν, να δίνεται πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον τους (άρθρο 24, παράγραφος 2) και το δικαίωμα να διατηρούν τακτικά προσωπικές σχέσεις και απευθείας επαφές με τους δύο γονείς, εκτός εάν τούτο είναι αντίθετο προς το συμφέρον τους (άρθρο 24, παράγραφος 3).

36. Όσον αφορά, πιο συγκεκριμένα, τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνει ο κανονισμός 2201/2003 σχετικά με τη γονική μέριμνα, οι κανόνες αυτοί βασίζονται στην ως άνω αρχή, και, ειδικότερα, στο κριτήριο της εγγύτητας. Άρα, τα δικαστήρια του τόπου της συνήθους διαμονής του παιδιού είναι τα καταλληλότερα να ρυθμίζουν τα ζητήματα που αφορούν τη γονική μέριμνα και, κατά συνέπεια, το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας [19]. Επιπλέον, με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού, ο κανονισμός 2201/2003 επιτρέπει στο αρμόδιο δικαστήριο, κατ' εξαίρεση και υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να παραπέμψει την υπόθεση σε δικαστήριο άλλου κράτους μέλους, εφόσον αυτό είναι σε θέση να κρίνει καλύτερα την υπόθεση [20].

37. Τέλος, το Δικαστήριο έχει θεωρήσει την υπεροχή του συμφέροντος του παιδιού ως κριτήριο βάσει του οποίου πρέπει να ερμηνεύονται οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης [21]. Στη νομολογία του, αναφέρεται στο συμφέρον των παιδιών για τη συνέχιση της οικογενειακής τους ζωής, η οποία προστατεύεται επίσης στο πλαίσιο του θεμελιώδους δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών [22].

38. Επομένως, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η τελολογική ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003 σχετικά με αγωγή των παππούδων αφορώσα δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, όπως εν προκειμένω, πρέπει να έχει ως γνώμονα την αρχή της υπεροχής του συμφέροντος του παιδιού. Στο ζήτημα αυτό θα επανέλθω κατωτέρω.

Β. Το προδικαστικό ερώτημα

39. Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν ο όρος «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας» του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', και του άρθρου 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 έχει την έννοια ότι περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα των παππούδων για προσωπική επικοινωνία με τα εγγόνια τους.

40. Μολονότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', και το άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 αναφέρουν ρητώς την έννοια «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας», οι διατάξεις αυτές δεν διευκρινίζουν ρητώς αν το εν λόγω δικαίωμα περιλαμβάνει ή όχι το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας άλλων προσώπων πέραν των γονέων.

41. Συνεπώς, για την ερμηνεία των διατάξεων αυτών πρέπει να ληφθούν υπόψη όχι μόνο το γράμμα τους αλλά και το πλαίσιό τους καθώς και οι σκοποί που επιδιώκει ο κανονισμός 2201/2003.

42. Επιβάλλεται ευθύς αμέσως η επισήμανση ότι, όσον αφορά την έννοια της γονικής μέριμνας και τον σκοπό του κανονισμού 2201/2003, η Τσεχική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, στις γραπτές παρατηρήσεις τους, και βασιζόμενες ιδίως στο γράμμα του κανονισμού αυτού, υποστήριξαν την άποψη ότι ο εν λόγω κανονισμός έχει εφαρμογή στο δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων. Το αιτούν δικαστήριο, στην απόφαση περί παραπομπής, φαίνεται να συμμερίζεται την άποψη αυτή [23].

19 Βλ. αιτιολογική σκέψη 12 και άρθρο 8 του κανονισμού 2201/2003.

20 Βλ. αιτιολογική σκέψη 13 και άρθρο 15 του κανονισμού 2201/2003. Επίσης, επισημαίνεται ότι ο ίδιος κανονισμός αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην ακρόαση του παιδιού. Βλ., συναφώς, αιτιολογική σκέψη 19, άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο γ', και άρθρο 42, παράγραφος 2, στοιχείο α', του κανονισμού 2201/2003.

21 Όσον αφορά τον κανονισμό 2201/2003, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 2008, Rinau (C-195/08 PPU, EU:C:2008:406, σκέψεις 48 και 51), και της 2ας Απριλίου 2009, A (C-523/07, EU:C:2009:225, σκέψεις 61 και 64). Βλ., επίσης, γνώμη της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Rinau (C-195/08 PPU, EU:C:2008:377, σημείο 20). Βλ., επίσης, απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2016, Rendón Marín (C-165/14, EU:C:2016:675, σκέψεις 66, 81 και 85), και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στις υποθέσεις Rendón Marín και CS (C-165/14 και C-304/14, EU:C:2016:75, σημείο 174).

22 Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ).

23 Ειδικότερα, στη σκέψη 5.3 της αποφάσεως περί παραπομπής, το αιτούν δικαστήριο σημειώνει ότι, «[μ]ολονότι τούτο δεν συνάγεται ευθέως από το γράμμα του [κανονισμού] […], μπορεί ωστόσο να συναχθεί από τη συστηματική διάρθρωση, το περιεχόμενο και τον σκοπό του κανονισμού».

1. Το γράμμα και η οικονομία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003

43. Όσον αφορά τη γονική μέριμνα, στο άρθρο 1 του κανονισμού ορίζεται ότι ο κανονισμός αυτός εφαρμόζεται, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου, σε υποθέσεις που αφορούν «την ανάθεση, την άσκηση, την ανάθεση σε τρίτο, την ολική ή μερική αφαίρεση της γονικής μέριμνας». Για να μπορέσει να προσδιοριστεί επαρκώς το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003[24], ο νομοθέτης της Ένωσης έπρεπε να διευκρινίσει την έννοια της γονικής μέριμνας. Πράγματι, η έννοια αυτή δεν οριζόταν ούτε στη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1998[25] ούτε στον κανονισμό 1347/2000. Ο νομοθέτης επέλεξε ομοιόμορφο ορισμό της έννοιας της γονικής μέριμνας[26]. Η έννοια αυτή ορίζεται στο άρθρο 2, σημείο 7, του κανονισμού 2201/2003 ως «το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που παρέχονται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο με δικαστική απόφαση, απευθείας από τον νόμο ή με ισχύουσα συμφωνία όσον αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία του παιδιού». Κατά συνέπεια, δικαιούχοι της γονικής μέριμνας μπορούν να είναι τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα[27]. Επιπλέον, η έννοια της γονικής μέριμνας περιλαμβάνει «ειδικότερα» το δικαίωμα επιμέλειας και το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, όπερ σημαίνει ότι μπορεί να διαιρεθεί σε αυτά τα δύο στοιχεία[28]. Ως εκ τούτου, κατά την έννοια του κανονισμού 2201/2003, τόσο οι δικαιούχοι της επιμέλειας όσο και οι δικαιούχοι προσωπικής επικοινωνίας που καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο μπορούν να χαρακτηριστούν ως δικαιούχοι της γονικής μέριμνας, η οποία περιλαμβάνει, ειδικότερα, τα δύο ως άνω δικαιώματα[29].

44. Όσον αφορά το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, αυτό ορίζεται στο άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει «ιδίως το δικαίωμα μετακίνησης του παιδιού για ορισμένο χρονικό διάστημα σε τόπο άλλο από τον τόπο της συνήθους διαμονής του». Επομένως, ο ορισμός αυτός εκφράζει μέρος μόνο του περιεχομένου του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας, ενώ δεν αναφέρει τα πρόσωπα που μπορούν να είναι δικαιούχοι[30].

45. Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 2, σημείο 8, του κανονισμού 2201/2003 ορίζει τον δικαιούχο γονικής μέριμνας ως «κάθε πρόσωπο που έχει τη γονική μέριμνα παιδιού»[31].

24 Βλ. σημείο 30 των παρουσών προτάσεων.

25 Όσον αφορά την έννοια της γονικής μέριμνας στη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1998, η έκθεση Borrás σημείωνε ότι η έννοια αυτή «ορίζεται από το εσωτερικό δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο εξετάζεται το ζήτημα της γονικής μέριμνας». Συνεπώς, στο πλαίσιο της Συμβάσεως αυτής, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των γονέων καθορίζονταν από το εθνικό δίκαιο.

26 Σε αντίθεση με τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1998, για την εφαρμογή του κανονισμού 2201/2003 ήταν απαραίτητη η αυτοτελής ερμηνεία της γονικής μέριμνας, όπως επιβεβαιώθηκε εν τέλει με τον ορισμό της έννοιας αυτής που περιέχεται στο άρθρο 2, σημείο 7, του εν λόγω κανονισμού. Βλ., υπό την έννοια αυτή, Pintens, W., σε Magnus, U., και Mankowski, P. (επιμ.), *Brussels IIbis Regulation*, European Commentaries on Private International Law, Sellier European Law Publishers, 2016, άρθρο 1, σημείο 59, και άρθρο 2, σημείο 19.

27 Το ζήτημα του καθορισμού του δικαιούχου της γονικής μέριμνας είναι τελείως διαφορετικό. Ο κανονισμός 2201/2003 δεν ορίζει ποιος πρέπει να είναι δικαιούχος της γονικής μέριμνας, αλλά παραπέμπει στα κράτη μέλη όσον αφορά τον καθορισμό, ειδικότερα, του δικαιούχου της επιμέλειας και του δικαιούχου προσωπικής επικοινωνίας. Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, McB. (C-400/10 PPU, EU:C:2010:582, σκέψεις 40 έως 43).

28 Το δικαίωμα επιμέλειας ορίζεται στο άρθρο 2, σημείο 9, του κανονισμού 2201/2003 ως «τα δικαιώματα και [οι] υποχρεώσεις που αφορούν τη φροντίδα για το πρόσωπο του παιδιού, και ειδικότερα το δικαίωμα απόφασης καθορισμού του τόπου διαμονής του». Βλ., σχετικά με την έννοια αυτή, απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, McB. (C-400/10 PPU, EU:C:2010:582, σκέψεις 40 έως 43).

29 Συναφώς, βλ. Francq, S., «La responsabilité parentale en droit international privé. Entrée en vigueur du règlement Bruxelles II bis et du code de droit international privé», *Revue trimestrielle de droit familial*, 2005, αριθμός 3, σ. 691 έως 711. Βλ., επίσης, Pintens, W., όπ.π., άρθρο 2, σημείο 23. Εξάλλου, οι συγγραφείς αυτοί θεωρούν ότι ο παππούς που είναι δικαιούχος προσωπικής επικοινωνίας με το εγγόνι του είναι και δικαιούχος γονικής μέριμνας κατά την έννοια του κανονισμού 2201/2003. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, σε ορισμένα εθνικά δίκαια, δικαιούχοι γονικής μέριμνας είναι αποκλειστικά οι γονείς, ενώ οι τρίτοι διαθέτουν μόνο περιορισμένες εξουσίες, ακόμη και αν τους έχει χορηγηθεί δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

30 Στον κανονισμό 2201/2003, ο ορισμός αυτός περιορίζεται μόνο ratione temporis («ορισμένο χρονικό διάστημα»), ενώ από τον ορισμό αυτόν δεν προκύπτει κανένας περιορισμός ratione personae.

31 Από τον ορισμό αυτόν προκύπτει ότι δικαιούχοι γονικής μέριμνας μπορούν να είναι και άλλα πρόσωπα πέραν των γονέων. Ο εν λόγω όρος περιλαμβάνει όχι μόνο τους δικαιούχους που απέκτησαν τη γονική μέριμνα ως συνέπεια εξ αίματος καταγωγής, επιτροπείας, κηδεμονίας και ανάλογων θεσμών, αλλά και δικαιούχους που απέκτησαν τη γονική μέριμνα ως σύντροφοι γονέα δικαιούχου της γονικής μέριμνας. Βλ. Pintens, W., 2016, όπ.π., άρθρο 2, σημείο 22.

46. Κατά τη γνώμη μου, από την ανάγνωση του άρθρου 2, σημεία 7, 8 και 10, του κανονισμού 2201/2003 προκύπτει ότι ο νομοθέτης της Ένωσης χρησιμοποίησε σκοπίμως ευρείς ορισμούς, προκειμένου να καλύψει πληθώρα περιπτώσεων. Η πρόθεση αυτή προκύπτει από τη χρήση γενικών διατυπώσεων, όπως «το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων» ή «κάθε πρόσωπο», καθώς και του επιρρήματος «ιδίως». Ειδικότερα, η χρήση του επιρρήματος αυτού στον ορισμό της έννοιας του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας κατά το άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 αποτυπώνει, κατ' εμέ, τη βούληση του νομοθέτη της Ένωσης να επιλέξει ευρύ ορισμό για το δικαίωμα αυτό.

47. Κατά συνέπεια, μολονότι η έννοια της γονικής μέριμνας καλύπτει, με βάση το άρθρο 2, σημεία 7 και 8, του κανονισμού 2201/2003, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας –το οποίο ορίζεται επίσης ευρέως στο άρθρο 2, σημείο 10, του εν λόγω κανονισμού–, είναι σαφές κατά τη γνώμη μου ότι τόσο η γονική μέριμνα (ως γενική έννοια) όσο και το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας (ως στοιχείο της γενικής αυτής έννοιας) μπορούν, στο πλαίσιο του εν λόγω κανονισμού, να ανήκουν σε οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο [32].

48. Βεβαίως, από τον ορισμό της έννοιας της γονικής μέριμνας ο οποίος περιέχεται στο σημείο 7 του εν λόγω άρθρου προκύπτει ότι το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας συνιστά ένα μόνο στοιχείο της γονικής μέριμνας [33]. Ειδικότερα, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, στην οποία, με βάση το εθνικό δίκαιο, η γονική μέριμνα ασκείται από τους γονείς από κοινού, μόνον ένας γονέας (εν προκειμένω, ο πατέρας) έχει την επιμέλεια του παιδιού, ενώ συνήθως ο άλλος γονέας (εν προκειμένω, η μητέρα) διαθέτει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, αν κάποιος τρίτος αξιώνει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, ανακύπτει το ερώτημα, ενόψει του προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων, αν ο κανονισμός 2201/2003 καλύπτει επίσης δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας διακριτό από αυτό που χορηγήθηκε με βάση το εθνικό δίκαιο σε έναν εκ των δύο γονέων (εν προκειμένω, στη μητέρα) και αν, κατά συνέπεια, την άσκηση αυτού του δικαιώματος μπορούν να ζητήσουν και τρίτοι, όπως οι παππούδες.

49. Προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα αυτό, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, όπως προκύπτει από το γράμμα και την οικονομία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003, ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να καλύψει το ευρύτερο δυνατό φάσμα τρόπων που επιτρέπουν στο παιδί να διατηρεί προσωπικές σχέσεις όχι μόνο με τους γονείς του αλλά και με άλλα μέλη της οικογένειας ή οικείους [34]. Κατά τη γνώμη μου, κανένα στοιχείο των εξετασθέντων ορισμών ή του πλαισίου τους δεν αντιτίθεται κατ' αρχήν στη δυνατότητα μιας γιαγιάς να επικαλεστεί τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας του κανονισμού προκειμένου να αξιώσει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

50. Πρέπει να εξεταστεί αν η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται επίσης από τον σκοπό των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003.

2. Η τελολογική ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003

51. Επίσης η ερμηνεία που βασίζεται στον σκοπό του κανονισμού 2201/2003 επιβεβαιώνει ότι ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή στο δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων.

32 Συναφώς, βλ. Pintens, W., όπ.π., σ. 88: «Since the Brussels IIbis Regulation has a broader scope –third persons can be holders of parental responsibility – there is no reason to exclude rights of access from the scope of the Regulation when the holder is a third person».

33 Βλ. σημείο 43 των παρουσών προτάσεων.

34 Όπως είναι, ιδίως, ο σύντροφος γονέα δικαιούχου γονικής μέριμνας. Πράγματι, το παιδί ενδέχεται να έχει αναπτύξει πολύ οικεία, ισχυρή και σταθερή προσωπική σχέση με τον σύντροφο της μητέρας ή του πατέρα του. Βλ. σημείο 45 των παρουσών προτάσεων και υποσημείωση 31.

52. Κατ' αρχάς, υπενθυμίζω ότι ένας από τους σκοπούς του κανονισμού 2201/2003 είναι η προώθηση της αμοιβαίας αναγνωρίσεως των δικαστικών αποφάσεων. Αυτό προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 2 του εν λόγω κανονισμού, στην οποία τονίζεται ότι η αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο για τη δημιουργία ενιαίου δικαστικού χώρου» [35]. Για τον λόγο αυτόν, η αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων που εκδίδονται σε κράτος μέλος «θα πρέπει να βασίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και οι λόγοι της μη αναγνώρισης θα πρέπει να περιορίζονται στον ελάχιστο αναγκαίο βαθμό», όπως αναφέρει η αιτιολογική σκέψη 21 του κανονισμού 2201/2003. Επιπλέον, από την αιτιολογική σκέψη 2 του ίδιου κανονισμού προκύπτει ότι το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αποτελεί προτεραιότητα του νομοθέτη της Ένωσης.

53. Έπειτα, όσον αφορά την εξασφάλιση της ισότητας όλων των παιδιών, η αιτιολογική σκέψη 5 του κανονισμού 2201/2003 αναφέρει ότι ο κανονισμός αυτός καλύπτει όλες τις αποφάσεις σε θέματα γονικής μέριμνας, περιλαμβανομένων των μέτρων προστασίας του παιδιού, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε σχέση με γαμική διαφορά [36]. Συναφώς, όπως προκύπτει από την ανάλυση του άρθρου 2, σημεία 7, 8 και 10, ο κανονισμός 2201/2003 υιοθετεί ευρεία έννοια των δικαιούχων γονικής μέριμνας, η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο κάθε φυσικό πρόσωπο που ασκεί τη γονική μέριμνα παιδιού, αλλά και τους τρίτους ή τα νομικά πρόσωπα, όπως τις αρχές προστασίας του παιδιού.

54. Τέλος, υπενθυμίζω ότι, όπως προκύπτει από τα σημεία 35 έως 37 των παρουσών προτάσεων, οι κανόνες του κανονισμού 2201/2003 για τη γονική μέριμνα, και ιδίως οι κανόνες του περί διεθνούς δικαιοδοσίας, έχουν σχεδιαστεί –και, ως εκ τούτου, πρέπει να ερμηνεύονται– με βάση όχι το συμφέρον του ενάγοντος αλλά το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και, ειδικότερα, με βάση το κριτήριο της εγγύτητας [37]. Συνεπώς, η τελολογική ερμηνεία του κανονισμού 2201/2003 πρέπει να πραγματοποιείται με γνώμονα την υπεροχή του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού ως κατευθυντήρια αρχή που κατοχυρώνεται τόσο στις αιτιολογικές σκέψεις όσο και στις διατάξεις του κανονισμού αυτού [38].

55. Ποια συμπεράσματα συνάγονται, βάσει των ανωτέρω, από την εξέταση των σκοπών του κανονισμού 2201/2003;

56. Φρονώ ότι πλέον η απάντηση είναι προφανής. Βέβαια, δεν υφίστανται ειδικές διατάξεις εφαρμοστέες στην περίπτωση παππού που αξιώνει δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με το εγγόνι του, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης. Ωστόσο, εκτιμώ ότι δεν υπάρχει κενό δικαίου. Ειδικότερα, από τους σκοπούς του κανονισμού 2201/2003 προκύπτει σαφώς ότι κανένα στοιχείο δεν δικαιολογεί τον αποκλεισμό του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού όταν εκείνος που αξιώνει το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας είναι πρόσωπο διαφορετικό από τους γονείς, αλλά έχει νομικούς ή πραγματικούς οικογενειακούς δεσμούς με το παιδί, όπως συμβαίνει εν προκειμένω. Εξάλλου, η παροχή δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας σε πρόσωπο διαφορετικό από τους γονείς ενδέχεται να επηρεάσει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις

35 Βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 23 του κανονισμού 2201/2003· συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Τάμπερε της 15ης και 16ης Οκτωβρίου 1999, σημείο 34, διαθέσιμα στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_fr.htm, και έγγραφο εργασίας της Επιτροπής «Αμοιβαία αναγνώριση των αποφάσεων που αφορούν τη γονική μέριμνα», COM(2001) 166 τελικό, σ. 3.

36 Εφόσον ο κανονισμός 2201/2003 καλύπτει όλες τις αποφάσεις σε θέματα γονικής μέριμνας, πρέπει να καλύπτει και όλες τις αποφάσεις σχετικά με το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας όχι μόνο των γονέων αλλά και των τρίτων, όπως «ιδίως των παππούδων». Βλ., υπό την έννοια αυτή, Pintens, W., όπ.π., άρθρο 1, σημείο 70.

37 Βλ. αιτιολογική σκέψη 12 του κανονισμού 2201/2003.

38 Βλ. σημεία 73 και 74 των παρουσών προτάσεων.

των τελευταίων (εν προκειμένω, το δικαίωμα επιμέλειας του πατέρα και το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας της μητέρας). Επομένως, προς αποφυγήν αντιφατικών μεταξύ τους μέτρων και ενόψει του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, επί των δικαιωμάτων προσωπικής επικοινωνίας πρέπει να αποφαίνεται το ίδιο δικαστήριο, δηλαδή το δικαστήριο της συνήθους διαμονής του παιδιού [39].

57. Βάσει αυτής της λογικής, συμφωνώ με το επιχείρημα της Επιτροπής ότι, αν οι αφορώσες δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αγωγές προσώπων διαφορετικών από τους γονείς αποκλείονταν από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003, τότε η διεθνής δικαιοδοσία για τις αγωγές αυτές θα προσδιοριζόταν με βάση μη εναρμονισμένους εθνικούς κανόνες. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα εντεινόταν τόσο ο κίνδυνος εμπλοκής του παιδιού σε διαφορά ενώπιον δικαστηρίου με το οποίο δεν έχει στενό δεσμό όσο και ο κίνδυνος παράλληλων δικών και αντιφατικών αποφάσεων, όπερ θα αντέβαινε στον σκοπό του κανονισμού 2201/2003, ο οποίος επιδιώκει να θεσπίσει ομοιόμορφους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας, τηρώντας την αρχή της εγγύτητας στις ένδικες διαδικασίες.

58. Επομένως, από τα σημεία 43 έως 57 των παρουσών προτάσεων προκύπτει ότι ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003 κατά την οποία ο εν λόγω κανονισμός καταλαμβάνει την αφορώσα δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αγωγή ανιόντος δευτέρου βαθμού δεν αντιβαίνει στον σκοπό που ο νομοθέτης της Ένωσης επιδιώκει στο πλαίσιο του κανονισμού αυτού.

59. Όπως θα εξηγήσω αμέσως κατωτέρω, η ερμηνεία αυτή επιρρωννύεται από το ιστορικό θεσπίσεως του κανονισμού 2201/2003.

3. Η ιστορική ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003

60. Πριν διατυπώσω πρόταση απαντήσεως στο ερώτημα που τέθηκε από το αιτούν δικαστήριο, κρίνω σκόπιμο να εξετάσω το ιστορικό πλαίσιο του κανονισμού 2201/2003 καθώς και την προγενέστερη του κανονισμού αυτού νομοθεσία.

α) Οι προπαρασκευαστικές εργασίες του κανονισμού 2201/2003

61. Όσον αφορά, πρώτον, τις προπαρασκευαστικές εργασίες, επιβάλλεται η υπόμνηση, όπως προκύπτει επίσης από τα σημεία 30 και 43 των παρουσών προτάσεων, ότι το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1347/2000, δηλαδή του νομοθετήματος που προηγήθηκε του κανονισμού 2201/2003, περιοριζόταν, όσον αφορά τη γονική μέριμνα, μόνο στις διαφορές που αφορούν τους γονείς. Ο περιορισμός αυτός ίσχυε επίσης για τις δίκες σχετικά με το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας (δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας ενός εκ των γονέων).

62. Το 2000, λαμβάνοντας υπόψη τον μεγάλο αριθμό οικογενειακών διαφορών σχετικά με την αδυναμία ενός εκ των γονέων να ασκήσει το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας σε άλλο κράτος μέλος, η Γαλλική Δημοκρατία ανέλαβε πρωτοβουλία για την έκδοση κανονισμού του Συμβουλίου σχετικά με την αμοιβαία εκτέλεση των αποφάσεων που αφορούν το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με τα παιδιά [40]. Το Συμβούλιο της Ένωσης, εξετάζοντας την εν λόγω πρωτοβουλία,

39 Αυτό επιβάλλεται κατά μείζονα λόγο διότι οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου βάσει των οποίων προσδιορίζεται το εφαρμοστέο επί των ζητημάτων γονικής μέριμνας δίκαιο δεν είναι εναρμονισμένοι. Επομένως, αν τα δικαστήρια διαφόρων κρατών μελών αποφαίνονταν επί της γονικής μέριμνας διαφόρων προσώπων (των γονέων και των παππούδων), θα εφάρμοζαν τους εθνικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί ενδέχεται να διαφέρουν ριζικά. Κατά συνέπεια, οι αποφάσεις σχετικά με τη γονική μέριμνα που ασκείται από διάφορα πρόσωπα θα εκδίδονταν από διαφορετικά δικαστήρια και με βάση ουσιωδώς διαφορετικές νομοθεσίες, ακόμη και αν οι αποφάσεις αυτές αφορούσαν, κατ' ουσίαν, το ίδιο παιδί. Αντίθετα, η ευρεία αντίληψη των εννοιών βάσει των οποίων ορίζεται το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003 καθιστά δυνατή, ως έναν βαθμό, την εναρμόνιση των δικαστικών αποφάσεων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά το εφαρμοστέο δίκαιο, και αποτρέπει τις επιπλοκές που οφείλονται στην έλλειψη εναρμονισμένων κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

40 ΕΕ 2000, C 234, σ. 7. Βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 4 του κανονισμού 2201/2003. Η πρωτοβουλία αυτή αφορούσε αποκλειστικά την άσκηση του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας από τον έναν γονέα.

κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτή μπορούσε να προχωρήσει μόνο παράλληλα με τις εργασίες για την επέκταση του πεδίου εφαρμογής του κανονισμού 1347/2000. Αυτό θα εξασφάλιζε ίση μεταχείριση για όλα τα παιδιά, λαμβάνοντας υπόψη κοινωνικές πραγματικότητες όπως η διαφοροποίηση των οικογενειακών δομών [41].

63. Το 2001, κατά το στάδιο της εκπονήσεως της προτάσεως της Επιτροπής για κανονισμό σχετικά με τη γονική μέριμνα, το εν λόγω θεσμικό όργανο εξέδωσε έγγραφο εργασίας από το οποίο προέκυπτε, κατά τρόπο προφανή, ότι η Επιτροπή σκόπευε να δεχθεί για το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αντίληψη πολύ ευρύτερη σε σχέση με τον κανονισμό 1347/2000 [42]. Σε αυτό το έγγραφο εργασίας, η Επιτροπή επισήμαινε ότι, «[σ]ε αντίθεση με τον κανονισμό [1347/2000], που αφήνει τη ρύθμιση του ζητήματος αυτού στην εθνική νομοθεσία, έχει προταθεί να προχωρήσει η νέα νομοθεσία στη ρύθμιση της άσκησης των δικαιωμάτων προσωπικής επικοινωνίας με τα τέκνα, για παράδειγμα προβλέποντας ότι τα δικαιώματα αυτά ή το δικαίωμα να ζητήσει τη χορήγησή τους έχει κάθε προηγούμενο μέλος της οικογένειας του παιδιού, καθώς και ο πρώην σύζυγος ενός εκ των γονέων» [43]. Επίσης, στο ίδιο έγγραφο, η Επιτροπή εκτιμούσε ότι ορισμένα κράτη μέλη ενδέχετο να θέσουν ουσιαστικά ζητήματα σχετικά με τον καθορισμό των κατόχων του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας ως όρους από τους οποίους εξαρτάται η αναγνώριση της αποφάσεως στα άλλα κράτη μέλη. Εξάλλου, στο ίδιο έγγραφο σημείωνε ότι υπήρχε πραγματικός κίνδυνος η προσθήκη των όρων αυτών να παρασύρει στην αναθεώρηση της ουσίας της αποφάσεως από το κράτος μέλος όπου ζητείται η αναγνώριση, πράγμα που θα έπληττε τον ίδιο τον σκοπό της αμοιβαίας αναγνωρίσεως. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επέκταση του μηχανισμού του νέου νομικού κειμένου σε όλες τις αποφάσεις περί γονικής μέριμνας, «ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους, τα παιδιά που αφορούν ή τα πρόσωπα που μπορούν να ασκήσουν τη γονική μέριμνα», θα αποτελούσε το καλύτερο δυνατό μέσο για την εκπλήρωση της εντολής του Συμβουλίου σχετικά με το νέο αυτό κείμενο και για την εφαρμογή του πρώτου σταδίου του προγράμματος αμοιβαίας αναγνωρίσεως, σκοπός του οποίου ήταν η κατάργηση της κηρύξεως της εκτελεστότητας [44].

64. Στις γραπτές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι στο έγγραφο εργασίας περιέχεται αναφορά επίσης στο σχέδιο ευρωπαϊκής συμβάσεως για την επικοινωνία με τα παιδιά [45]. Διευκρινίζει ότι το σχέδιο αυτό αναγνωρίζει το δικαίωμα του παιδιού να έρχεται σε επαφή όχι μόνο με τους γονείς αλλά και με άλλα πρόσωπα με τα οποία έχει οικογενειακούς δεσμούς, όπως οι παππούδες [46].

65. Κατά τη γνώμη μου, από τα σημεία 61 έως 63 των παρουσών προτάσεων προκύπτει σαφώς ότι οι προπαρασκευαστικές εργασίες του κανονισμού 2201/2003 επιβεβαιώνουν τη βούληση του νομοθέτη της Ένωσης να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1347/2000, ο οποίος περιοριζόταν στις διαφορές που αφορούν τους γονείς. Η βούληση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι εν λόγω εργασίες σαφώς αφορούσαν όλες τις αποφάσεις σχετικά με τη γονική μέριμνα και, κατά συνέπεια, σχετικά με το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας, ανεξάρτητα από τα πρόσωπα που μπορούν να την ασκήσουν και χωρίς να αποκλείονται οι παππούδες.

41 Βλ. σημείο 29 των παρουσών προτάσεων και COM(2001) 166 τελικό, σ. 1 και 2.

42 COM(2001) 166 τελικό, σ. 1.

43 Όπ.π., σ. 20.

44 Όπ.π., σ. 5 και 20. Βλ., επίσης, Συμβούλιο (Δικαιοσύνης, Εσωτερικών Υποθέσεων και Πολιτικής Προστασίας) της 30ής Νοεμβρίου και 1ης Δεκεμβρίου 2000, σ. 4 και 5, «Πρόγραμμα μέτρων για την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των αποφάσεων επί αστικών και εμπορικών υποθέσεων» (ΕΕ 2001, C 12, σ. 1).

45 COM(2001) 166 τελικό, σ. 15, υποσημείωση 33. Σχετικά με τη σύμβαση αυτή, βλ. σημείο 72 των παρουσών προτάσεων.

46 Το έγγραφο εργασίας της Επιτροπής μνημονεύει επίσης τον ορισμό της έννοιας των «οικογενειακών δεσμών» κατά το εν λόγω σχέδιο συμβάσεως. Βλ. COM(2001) 166 τελικό, σ. 15, υποσημείωση 33.

β) Η Σύμβαση της Χάγης του 1996

66. Επιβάλλεται η επισήμανση ότι πρότυπο των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003 σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία σε διαφορές γονικής μέριμνας ήταν, σε μεγάλο βαθμό, η Σύμβαση της Χάγης της 19ης Οκτωβρίου 1996[47]. Ο κανονισμός 2201/2003 εμπνέεται από την αρχή της ενιαίας δικαιοδοσίας[48], ήτοι της δικαιοδοσίας των αρχών του κράτους της συνήθους διαμονής του παιδιού, η οποία κατοχυρώνεται στην εν λόγω Σύμβαση[49].

67. Το άρθρο 3 της Συμβάσεως της Χάγης του 1996 ορίζει τα μέτρα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της. Σε αυτά συγκαταλέγονται, ειδικότερα, τα μέτρα σχετικά με τη γονική ευθύνη και με το δικαίωμα επισκέψεως[50]. Ο κανονισμός 2201/2003, στο άρθρο του 2, σημείο 7, επαναλαμβάνει, κατ' ουσίαν, τον ορισμό της γονικής ευθύνης που περιλαμβάνεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1996, όμως ο τελευταίος αυτός ορισμός[51], σε αντίθεση με τον ορισμό της γονικής μέριμνας που περιλαμβάνεται στον κανονισμό 2201/2003, δεν μνημονεύει ρητώς το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας. Από αυτή την έλλειψη ρητής μνείας μπορεί κατ' αρχήν να συναχθεί ότι, στο πλαίσιο της εν λόγω Συμβάσεως, ο δικαιούχος προσωπικής επικοινωνίας δεν είναι κατ' ανάγκην δικαιούχος γονικής μέριμνας[52].

68. Ο ορισμός του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας που περιλαμβάνεται στο άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 διατυπώθηκε κατά τρόπο πανομοιότυπο με τον ορισμό που περιέχεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1996[53]. Ωστόσο, η έκθεση Lagarde σιωπά ως προς το αν οι αφορώσες δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αγωγές άλλων προσώπων πέραν των γονέων, και ιδίως των παππούδων, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Συμβάσεως της Χάγης του 1996.

69. Ωστόσο, στις μεταγενέστερες οδηγίες που εξέδωσαν τα κράτη μέλη της Διασκέψεως της Χάγης για το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο επισημαίνεται ότι η σημασία που έχει για το παιδί η διατήρηση προσωπικών σχέσεων με άλλα πρόσωπα με τα οποία το συνδέουν οικογενειακοί δεσμοί αναγνωρίζεται ευρέως, ενώ διευκρινίζεται ότι «ούτε η Σύμβαση της Χάγης του 1980 ούτε η Σύμβαση της Χάγης του 1996 περιορίζουν το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας μόνο στο δικαίωμα που υφίσταται μεταξύ γονέων και παιδιών»[54].

70. Με βάση τα ανωτέρω στοιχεία, και ιδίως με βάση την αρχή της υπεροχής του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού ως κατευθυντήρια αρχή για οποιαδήποτε ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003 σχετικά με τη γονική μέριμνα, είμαι πεπεισμένος ότι ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή επίσης στις αφορώσες δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας αγωγές των παππούδων.

47 Σύμβαση για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση, την εκτέλεση και τη συνεργασία ως προς τη γονική ευθύνη και τα μέτρα προστασίας των παιδιών (στο εξής: Σύμβαση της Χάγης του 1996), διαθέσιμη στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: https://www.hcch.net/fr/instruments/conventions/full-text/?cid=70.

48 Κατά το άρθρο 8, παράγραφος 2, του κανονισμού 2201/2003, η παράγραφος 1 δεν θίγει τις διατάξεις των άρθρων 9, 10 και 12.

49 Άρθρα 8 επ. Βλ., επίσης, σημεία 6, 9 και 34 των παρουσών προτάσεων. Για την ανάγκη ομοιόμορφης ερμηνείας των ταυτόσημων εννοιών της Συμβάσεως της Χάγης του 1996 και του κανονισμού 2201/2003, βλ. προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση A (C-523/07, EU:C:2009:39, σημεία 24 έως 26).

50 Το άρθρο 3, στοιχεία α' και β', της Συμβάσεως αυτής ορίζει ότι «[τ]α προβλεπόμενα στο άρθρο 1 μέτρα δύνανται κυρίως να αφορούν: την ανάθεση, την άσκηση και τη μερική ή ολική αφαίρεση της γονικής ευθύνης, καθώς και την ανάθεσή της σε τρίτον· […] το δικαίωμα επισκέψεως, που περιλαμβάνει και το δικαίωμα μεταφοράς του παιδιού, για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, σε έναν άλλο τόπο από εκείνον της συνήθους διαμονής του».

51 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, της Συμβάσεως αυτής, «[…] ο όρος "γονική ευθύνη" περιλαμβάνει τη γονική εξουσία ή κάθε άλλη ανάλογη σχέση εξουσίας που καθορίζει τα δικαιώματα, τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των γονέων, του επιτρόπου ή άλλων νομίμων αντιπροσώπων σε σχέση με το πρόσωπο ή την περιουσία του παιδιού». Βλ. επεξηγηματική έκθεση του Paul Lagarde για τη Σύμβαση της Χάγης του 1996, διαθέσιμη στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: https://assets.hcch.net/upload/expl34.pdf.

52 Κατά την έκθεση του Paul Lagarde, όπ.π., σ. 542: «ο ορισμός [της γονικής μέριμνας] είναι ευρύς. […] Αυτή ασκείται συνήθως από τους γονείς, μπορεί όμως να ασκείται εν όλω ή εν μέρει από τρίτους, υπό τους όρους που καθορίζει η εθνική νομοθεσία, σε περίπτωση θανάτου, ανικανότητας, ακαταλληλότητας ή αναξιότητας των γονέων, ή σε περίπτωση εγκαταλείψεως του παιδιού από τους γονείς του.»

53 Για τη σχέση του κανονισμού 2201/2003 με τη Σύμβαση της Χάγης του 1996, βλ. άρθρο 61 του κανονισμού αυτού.

54 *Contacts transfrontières relatifs aux enfants. Principes généraux et Guide de bonnes pratiques*, Διάσκεψη της Χάγης για το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, Family Law, 2008, σ. 5, και υποσημείωση 38. Εξάλλου, πρέπει να σημειωθεί ότι αναφορές στο δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων περιλαμβάνονται και στα παραδείγματα 5Β και 8Α του *Manuel pratique sur le fonctionnement de la Convention de La Haye de 1996 sur la protection des enfants*, 2014, σ. 64, 65 και 86, διαθέσιμου στην ακόλουθη διαδικτυακή διεύθυνση: https://www.hcch.net/fr/instruments/conventions/publications1/?dtid=3&cid=70.

4. Άλλα διεθνή κείμενα που αφορούν την επικοινωνία με τα παιδιά

71. Η ευρεία ερμηνεία του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας δεν συνιστά αποκλειστικότητα του κανονισμού 2201/2003. Πράγματι, επίσης σε άλλα διεθνή κείμενα που αφορούν την επικοινωνία με τα παιδιά γίνεται δεκτή ευρεία αντίληψη για το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

72. Συναφώς, επισημαίνω, πρώτον, ότι η Σύμβαση για την επικοινωνία που αφορά τα παιδιά ορίζει, στο άρθρο 5, παράγραφος 1, ότι, «[μ]ε την επιφύλαξη του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, μπορεί να καθιερωθεί επικοινωνία του παιδιού και με άλλα πρόσωπα πέραν των γονέων, τα οποία έχουν οικογενειακούς δεσμούς με το παιδί» [55]. Το δε άρθρο 2, στοιχείο δ', της Συμβάσεως αυτής ορίζει τους «οικογενειακούς δεσμούς» ως «τις στενές σχέσεις, όπως αυτές του παιδιού με τους παππούδες του ή τα αδέλφια του, οι οποίες απορρέουν από το δίκαιο ή από πραγματική οικογενειακή σχέση».

73. Συναφώς, η επεξηγηματική έκθεση της εν λόγω Συμβάσεως διευκρινίζει, κατ' αρχάς, ότι ο προσδιορισμός των προσώπων, πέραν των γονέων, με τα οποία το παιδί μπορεί να διατηρεί επικοινωνία, στο μέτρο που αυτό δεν αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του, είναι «πρωταρχικής σημασίας» [56]. Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ότι, σε ορισμένα κράτη μέλη, η νομοθεσία τείνει να διευρύνει τον κύκλο των προσώπων στα οποία παρέχεται ή τα οποία μπορούν να ζητήσουν επικοινωνία με το παιδί. Υπενθυμίζει ότι, ενώ «οι νομοθεσίες αυτές παρέχουν στους παππούδες το δικαίωμα να διατηρούν επικοινωνία με το παιδί, άλλες νομοθεσίες τούς παρέχουν μόνο το δικαίωμα να ζητήσουν τη διατήρηση αυτής της επικοινωνίας» [57]. Τέλος, στην ίδια έκθεση διαπιστώνεται ότι, στη σχετική με την ΕΣΔΑ νομολογία, έχει αναγνωριστεί ότι η προστασία του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ εκτείνεται επίσης στη διατήρηση της επικοινωνίας μεταξύ των παππούδων και των εγγονιών τους [58].

74. Επομένως, δεύτερον, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ αναγνωρίζει ότι «[π]αν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του». Όπως επισήμανα στο προηγούμενο σημείο, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι «οι δεσμοί των παππούδων με τα εγγόνια τους συγκαταλέγονται στους οικογενειακούς δεσμούς κατά την έννοια του άρθρου 8 της Συμβάσεως» [59]. Ειδικότερα, σε υπόθεση που αφορούσε την αναστολή της γονικής μέριμνας των γονέων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «δεν αμφισβητείται ότι τα ζητήματα που αφορούν τη σχέση μεταξύ της [γιαγιάς] και των εγγονιών της εμπίπτουν στο άρθρο 8 της Συμβάσεως». Εξάλλου, το ίδιο Δικαστήριο υπενθύμισε ότι «η οικογενειακή ζωή κατά την έννοια του άρθρου 8 περιλαμβάνει, κατ' ελάχιστον, τις σχέσεις μεταξύ στενών συγγενών, οι οποίες μπορούν να έχουν ουσιώδη σημασία για την οικογενειακή ζωή, όπως για παράδειγμα οι σχέσεις μεταξύ παππούδων και εγγονιών. Ο κατά την ανωτέρω έννοια σεβασμός της οικογενειακής ζωής συνεπάγεται, για το κράτος, την υποχρέωση να δρα κατά τρόπον ώστε να καθίσταται δυνατή η φυσιολογική ανάπτυξη των εν λόγω σχέσεων» [60].

55 Σύμβαση για την επικοινωνία που αφορά τα παιδιά, Συμβούλιο της Ευρώπης, *Série des traités européens*, αριθ. 192, Στρασβούργο, 15 Μαΐου 2003. Μεταξύ των κρατών μελών, τη Σύμβαση αυτή έχουν κυρώσει μόνον η Τσεχική Δημοκρατία, η Δημοκρατία της Κροατίας, η Δημοκρατία της Μάλτας και η Ρουμανία. Ωστόσο, η Σύμβαση αυτή παραμένει σημαντική διότι κωδικοποιεί, κατά κύριο λόγο, τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) σχετικά με την ερμηνεία του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, η οποία είναι δεσμευτική για όλα τα κράτη μέλη.

56 Rapport explicatif de la Convention sur les relations personnelles concernant les enfants, Συμβούλιο της Ευρώπης, *Série de traités européens*, αριθ. 192, Στρασβούργο, 15 Μαΐου 2003, σημεία 9 και 34. Η έκθεση αυτή μνημονεύει και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε θέματα επιμέλειας των τέκνων και για την αποκατάσταση της επιμέλειάς τους, Συμβούλιο της Ευρώπης, *Série des traités européens*, αριθ. 105, Λουξεμβούργο, 20 Μαΐου 1980, η οποία κάνει λόγο για το «πρόσωπο» που επικαλείται το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

57 *Rapport explicatif de la Convention sur les relations personnelles concernant les enfants*, όπ.π., σημεία 9 και 47. Για το συγκριτικό δίκαιο σε θέματα γονικής μέριμνας, βλ. Granet, F., «L'exercice de l'autorité parentale dans les législations européennes», *La documentation française*, 2002.

58 *Rapport explicatif de la Convention sur les relations personnelles concernant les enfants*, όπ.π., σημείο 9.

59 Σε υπόθεση που αφορούσε την αναστολή του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων λόγω ποινικής διώξεως κατά του γιου τους, πατέρα του παιδιού, βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 20ής Ιανουαρίου 2015, Manuello και Nevi κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2015:0120JUD000010710, § 53 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

60 Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 13ης Ιουλίου 2000, Scozzari και Giunta κατά Ιταλίας, CE:ECHR:2000:0713JUD003922198, § 221, καθώς και της 13ης Ιουνίου 1979, Marckx κατά Βελγίου, CE:ECHR:1979:0613JUD000683374, § 45.

75. Κατά την άποψή μου, από τα σημεία 43 έως 74 των παρουσών προτάσεων προκύπτει σαφώς ότι η γραμματική, τελολογική, συστηματική και ιστορική ερμηνεία των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003 επιβεβαιώνει την αντίληψη ότι ο κατά το άρθρο 8 του εν λόγω κανονισμού κανόνας διεθνούς δικαιοδοσίας έχει εφαρμογή επίσης επί των αγωγών άλλων προσώπων πέραν των γονέων, και ιδίως άλλων μελών της νομικής ή της πραγματικής οικογένειας, για την άσκηση δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας.

76. Επομένως, φρονώ ότι στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το «δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας» κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, και το άρθρο 2, σημείο 10, του κανονισμού 2201/2003 έχει την έννοια ότι περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων με τα εγγόνια τους.

Γ. Αντί επιλόγου

77. Όπως εκτέθηκε στις προηγηθείσες εκτιμήσεις, από το γράμμα, τους σκοπούς και την οικονομία του κανονισμού 2201/2003, καθώς και από το ιστορικό θεσπίσεώς του, προκύπτει ότι ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή επίσης επί αγωγής των παππούδων αφορώσας δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας.

78. Περαιτέρω, από την ανάλυσή μου προκύπτει ότι ο κανονισμός 2201/2003 δεν αποκλείει από την έννοια του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας άλλα πρόσωπα πέραν των γονέων, τα οποία έχουν νομικούς ή πραγματικούς οικογενειακούς δεσμούς με το παιδί (μεταξύ άλλων, τα αδέλφια ή τον πρώην σύζυγο ή πρώην σύντροφο ενός γονέα). Πράγματι, λαμβανομένων υπόψη των διαρκών μεταλλαγών της κοινωνίας και των υφιστάμενων νέων μορφών οικογενειακών δομών, η άσκηση του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας κατά την έννοια του κανονισμού 2201/2003 ενδέχεται να αφορά διάφορα πρόσωπα [61]. Η περίπτωση του πρώην συντρόφου του γονέα που είναι δικαιούχος της γονικής μέριμνας και, κατ' επέκταση, των γονέων αυτού του πρώην συντρόφου –τους οποίους το παιδί θεωρεί ως παππούδες– ή ακόμη των θείων που επιφορτίζονται με τη φροντίδα του παιδιού σε περίπτωση προσωρινής απουσίας ενός ή και των δύο γονέων, αποτελούν τέτοια παραδείγματα, με τα οποία το Δικαστήριο ενδέχεται να έρθει αντιμέτωπο στο πλαίσιο της ερμηνείας του εν λόγω κανονισμού [62].

79. Είναι αληθές ότι ο κανονισμός 2201/2003 αφορά αποκλειστικά και μόνο τους κανόνες για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σχετικά, μεταξύ άλλων, με τη γονική μέριμνα. Κατά συνέπεια, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του δικαίου της Ένωσης, το ζήτημα των προσώπων στα οποία παρέχεται –ή όχι– δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας εμπίπτει στο εθνικό δίκαιο. Για τον λόγο αυτόν, καθίσταται ακόμη μεγαλύτερη η σημασία της υπάρξεως ενιαίου και ομοιόμορφου κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας, δηλαδή του κανόνα της δικαιοδοσίας του κράτους μέλους της συνήθους διαμονής του παιδιού, προκειμένου να διασφαλίζεται η αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων που εκδίδονται στα διάφορα κράτη μέλη.

61 Βλ. σημείο 29 των παρουσών προτάσεων.

62 Βλ. σημεία 31, 32, 49, 64, 69 και 75 των παρουσών προτάσεων.

V. Πρόταση

80. Με βάση τις προηγηθείσες σκέψεις, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Varhoven kasatsionen sad (Ανωτάτου Αναιρετικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία) ως εξής:

Ο όρος "δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας" του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', και του άρθρου 2, σημείο 10, του κανονισμού (ΕΚ) 2201/2003, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000, έχει την έννοια ότι περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας των παππούδων με τα εγγόνια τους.